

MOD BEDRE VIDENDE

GRØNLAND OG POLITISK-IDEOLOGISK HISTORIESKRIVNING

■ SØREN RUD

Der er altid smæk for skillingen, når den pensionerede lektor Thorkild Kjærgaard leverer sine betragtninger. Hans kontroversielle tolkninger af historiske forløb er ofte krydret med, eller indrammet af, kontrafaktiske spekulationer. Underholdningsværdien er dog i reglen en hel del højere end sag- og fagligheden. I den senere tid har Kjærgaard serveret overvejelser i stil med: havde de europæiske kolonimagter dog bare fået lov gøre det civilisatoriske arbejde færdigt (så havde vi hverken haft global ulighed eller flygtningekrise),¹ eller: tænk hvis Danmark ikke havde bevaret sit engagement i Grønland (så var grønlænderne blevet tromlet ned af konkurrerende magters profitorienterede ligegyldighed og kynisme).² Kjærgaards anmeldelse (optrykt i dette nummer af *Temp*) af grønlandsbindet af Gads kolonihistorie er ingen undtagelse fra den kulørte, spekulative og fantasifulde form. Anmeldelsen eksemplificerer således hans argumentatoriske stil og tilgang til historisk arbejde og argumentation.

I anmeldelsen skriver Kjærgaard, at fremstillingen af Grønland som en tidligere koloni udgør et intellektuelt kup. Især siden 2014 har han nemlig utrætteligt gentaget sin udlægning af forholdet mellem Danmark og Grønland, som (ifølge ham) slet ikke kan forstås ud fra begrebet kolonialisme. Faktisk mener han, at forfatterne til grønlandsbindet "med åbne øjne og *mod bedre vidende*" bøjer sig for et "*politisk-ideologisk ønske om at rubricere Grønland sammen med de af europæiske magter [...] undertvungne oversøiske territorier*", og at forfatterne dermed giver "frit løb for postkolonialistisk forargelse og fordømmelse".³

Selv lægger Kjærgaard først og fremmest vægt på den middelalderlige nordiske tilknytning til områder i det sydlige Grønland. Ud fra denne territorielt orienterede logik er Grønland et norsk-dansk landområde (efter 1814 dansk), og brug af begreber som koloni og kolonialisme er ganske forfejlet. Dertil kommer, fremfører han, at grønlænderne altid er blevet betragtet som landsmænd, hvorfor de på ingen måde har været underlagt koloniale vilkår. Kjærgaards argumentation er dog både svag og ahistorisk; især fordi den hviler på en ureflekteret brug af

1 Kjærgaard: 'Da verden'.

2 Fremført mange steder, blandt andet i den aktuelle anmeldelse og Kjærgaard: 'Er kolonitiden'.

3 Dette nummer af *Temp*, mine fremhævelser.

begrebet “koloni”, fordi den opererer med “Grønland” som et (evigt) territorium, og fordi den ikke på nogen seriøs måde forholder sig til forholdet mellem befolkningsgrupper.

I det følgende kigger jeg først på, hvordan begrebet koloni optrådte i forbindelse med Grønland. Her er den afgørende pointe, at kolonibegrebet – ligesom de kontekster, det har optrådt i – har været (og er) under bestandig forandring. Derfor er den historiske kontekst afgørende for, hvordan kolonibegrebet blev forstået og anvendt. For at illustrere denne pointe peger jeg først på, hvordan Danmark anvendte kolonibegrebet strategisk i en territorial strid med Norge (der også afspejler, at territoriet Grønland er formet af bl.a. politiske processer), og dernæst på at holdningen til kolonialisme forandrede sig over tid. Endelig behandler jeg kolonibegrebet som et analyseredskab og overvejer i forlængelse heraf om det er relevant i henseende til den grønlandsk-danske relation.

TERRITORIALISERING OG DEN STRATEGISKE KOLONISTATUS

Hvis vi ser bort fra navnet Grønland giver det ikke mening at knytte en entydig forbindelse mellem en middelalderlig nordisk tilstedeværelse, og det koloniprojekt, der indledtes i 1721 – eller for den sags skyld nutidens Grønland. Faktisk var det på ingen måde givet, at Grønland (Kalaallit Nunaat) som vi kender i det dag, hang sammen som en territorial enhed. Det var først i 1921 (altså mere end 400 år efter, at nordboerne forsvandt fra Grønland), at Danmark i anledning af 200-året for Hans Egedes ankomst til området omkring nutidens Nuuk udråbte suveræniteten over hele Grønland.

Forud for den danske erklæring lå en langstrakt territorialiseringsproces. Udviklingen ligner til forveksling den proces, hvorigennem områder efterhånden blev samlet som koloniale besiddelser under de europæiske magter. Eksempelvis var de britiske og franske imperiers etablering af kolonier, først i Asien og senere i Afrika, typisk bevægelser, der gik fra anlæggelse af handelsstationer eller -byer mod gradvis øget administrativ kontrol over et samlet, og skarpere afgrænset, koloniområde.

At afgrænsningen af Grønland ikke gav sig selv ses tydeligt i den politiske kamp med Norge – Østgrønlands-sagen. Sagen opstod, da den danske stat (efter diplomatiske sonderinger og ud fra en antagelse om, at alle ville acceptere kravet) erklærede sin suveræniteten over hele Grønland i 1921. Den norske regering modsatte sig imidlertid kravet, og der opstod en lurende strid mellem Norge og Danmark om retten til Østgrønland.

Danmark øgede sine aktiviteter i området, der først for alvor var blevet udforsket og koloniseret fra slutningen af 1800-tallet. I 1925 blev voksne og børn med fangstredskaber og fornødenheder fragtet til Scoresbysund (Ittoqqortoormiit), hvor en ny kolonisation blev anlagt. Argumentet lød, at Ammassalikområdet var blevet overbefolket, og at det derfor var nødvendigt at flytte en del af indbyggerne. Imidlertid var der flere forhold på spil: dels en nationalsindet modvilje mod

de norske aktiviteter på Østkysten, dels et ønske om at styrke det danske suverænitetskrav.

Forholdet mellem danske og norske fangstmænd på Østkysten var anspændt, og situationen blev optrappet, da norske fangstmænd under ledelse af Hallvard Devold på eget initiativ okkuperede en strækning mellem den 71. og 75. breddegrad. Den norske regering lagde først afstand til situationen, men vedtog senere at godkende okkupationen, og den danske regering bekendtgjorde umiddelbart efter, at den havde henvendt sig til Den Internationale Domstol i Haag. Domstolen afgjorde i 1933 sagen til Danmarks fordel.

To elementer i hændelsesforløbet er specielt centrale i denne kontekst. For det første afspejler sagen et forløb, hvor det på ingen måde var givet, at Danmark skulle have råderet over hele Grønland. Som tilfældet i almindelighed er ved territorialiseringsprocesser, lå der politiske, sociale og kulturelle processer bag etableringen og afgrænsningen af Grønland som et sammenhængende område (med formelt anerkendt politisk repræsentation). Grønland er ikke et evigt territorium, der har eksisteret siden middelalderen, men et produkt af (primært) moderne processer.

For det andet er det tydeligt i materialet fra Østgrønlands-sagen, at Danmark med stor iver anvendte kolonibegrebet til at legitimere et territorialt krav i konkurrence med Norge. I bogen *Danmarks ret til Grønland* (udgivet i 1932 midt under striden med Norge og oversat til tysk, engelsk og fransk) skrev juristen Knud Berlin, at Grønland i modsætning til Island og Færøerne er vedblevet at være "en direkte fra Moderlandet eller Hovedlandet styret Koloni" og videre:

Grunden til denne Grønlands fra baade Islands og Færøerne saa vidt forskellige Udvikling ligger naturligvis i den særlige Befolkning i Grønland [...] Af Grønlænderne er vel den største Del mer eller mindre blandet med dansk Blod. Der er deraf, modsat ellers ved Blanding af Racer, fremkommet en opvakt og dygtig, ogsaa formeringsdygtig, Befolkning, der har alle Betingelser for efterhaanden, hvad den ogsaa ivrigt stræber efter, at komme i Niveau med andre Folk.⁴

Med andre ord påkaldte Danmark sig strategisk Grønlands kolonistatus, der især blev forklaret og legitimeret gennem forståelsen af befolkningens karakter eller, som det hed under tidens videnskabelige paradigme, race. Man kan sige, at Danmark anlagde et 'vi har koloniseret befolkningen, altså har vi ret til området'-argument for at overbevise dommerne i Haag om retten til "hele Grønland".

⁴ Berlin: *Danmarks ret*, 136-7.

KOLONIBEGREBETS SKIFTENDE INDHOLD

Den danske argumentation eksemplificerer, at begrebers indhold og betydning er bundet til konteksten. I kolonialismens sidste store blomstringstid mellem 1880'erne og op til anden verdenskrig var det ikke belastende for et land at være en kolonimagt. Tværtimod fremviste de europæiske stormagter med stolthed deres koloniale besiddelser, eksempelvis ved koloniudstillinger. En status som kolonimagt understøttede en position som industrialiseret og udviklet nation.

I denne periode underspillede det officielle Danmark heller ikke Grønlands kolonistatus. Lad os tage et par af de utallige eksempler: statsminister Thorvald Stauning betegnede i bogen *Min Grønlandsfærd* i 1930 landet som "Danmarks eneste koloni".⁵ På tilsvarende vis skrev læge og forfatter Alfred Berthelsen få år efter (i sin store *Grønlandsk Medicinsk Statistik og Nosografi*) "i administrativ henseende er Grønland Kongeriget Danmarks eneste koloni".⁶ I samme periode udstillede Danmark stolt Grønland som dansk koloni – både i København og ved grandiose koloniudstillinger i storbyer som Rom og Paris.

Kjærgaard hævder, at Grønland først begyndte at blive betragtet som en koloni i 1960'erne og 1970'erne, efter et "antiimperialistisk københavnermiljø" formåede at skabe grobund for en "omskrivning af Grønlands historie som en kolonihistorie".⁷ Dette er faktisk forkert.

Midt i kolonialismens storhedstid var Danmark mindst lige så opsat som andre lande på at fremstå som kolonimagt. Det var nemlig først i forbindelse med afkoloniseringsprocessen efter anden verdenskrig, at kolonier blev politisk belastende for de vestlige lande. Således også for Danmark, der lidt presset måtte anerkende, at Grønland faldt ind under FN's definition på et ikke-selvstyrende område (altså et andet ord for koloni). Opgaven blev så at sikre Grønlands binding til Danmark uden det belastende kolonibegreb, og løsningen blev indlemmelse i kongeriget Danmark (indført i 1953).

På sin vis har det danske forhold til koloniprojektet i Grønland været præget af en vekslen mellem stolthed og skam. I visse perioder har det været legitimt at være en kolonimagt, og Danmark har stolt fremvist Grønlands kolonistatus. Til andre tider har det været mere skamfuldt. Efter anden verdenskrig blev det vigtigt for Danmark at fremstå som en særlig human kolonisator. Selvfremstillingen som human kolonisator var vigtig for den afkoloniseringsproces, som det lykkedes Danmark at opnå opbakning til.

Alt dette peger på, at det hverken er tilstrækkeligt at tage udgangspunkt i Danmarks officielle deklamationer om Grønlands status eller at fokusere blot på territoriet, hvis vi skal karakterisere det danske engagement. Vi er nødt til også at diskutere videnskabelige analysekategorier kritisk.

⁵ Stauning: *Min grønlandsfærd*, 10.

⁶ Bertelsen: *Grønlandsk Medicinsk*, 5.

⁷ Kjærgaard: 'Er kolonitiden', 223.

KOLONI OG KOLONIALISME SOM ANALYSEKATEGORIER

Når Grønland figurerer som en dansk koloni (i Gads kolonihistoriske værk), er det på baggrund af fire klare kriterier. Forfatterne afgrænser først deres brug af kategorien koloni til perioden efter 1500. Dernæst anlægges det kriterium, at der skal have været tale om en betydelig (fysisk) afstand mellem et regeringscentrum og den styrede koloni. Yderligere skal området/kolonien i politisk og administrativ forstand have haft vilkår, der afveg substantielt fra vilkårene i metropolen; endelig skal der have været tale om, at den lokale befolkning blev forstået og behandlet som etnisk eller kulturelt forskellig fra kolonisatorerne.⁸

Det danske engagement i Grønland lever op til disse fire kriterier. Engagemen- tet indledtes i 1721 og afstanden mellem centraladministrationen i Danmark og lokaladministration samt befolkning i Grønland var substantiel. Der var en hel række politiske og administrative forskelle på vilkårene i Danmark og i Grøn- land. Endelig blev forholdet mellem europæere og grønlændere opfattet som en relation mellem folk på vidt forskellige udviklingstrin. Det mest betydningsfulde i mine øjne er netop konceptualiseringen af kulturmødet som et møde mellem kul- turfolk og naturfolk, mellem et avanceret og et primitivt samfund, eller hvad vi i dag ville opfatte som et møde mellem et vestligt og et ikkevestligt folk.

Vi kan vende tilbage til Østgrønland for at eksemplificere rammerne for dette møde. Området er svært tilgængeligt, og befolkningen her blev derfor som nævnt først ret sent genstand for kolonisering. Det var gennem Gustav Holms såkald- te konebådsekspedition i årene 1883-85, at området og befolkningen blev kendt. Blandt ekspeditionens mest skelsættende videnskabelige resultater var en om- fattende etnografisk beskrivelse af befolkningen i Ammassalik-området. Udover beskrivelsen af skikke og levevis foretog ekspeditionsdeltagerne antropologiske opmålinger og hjemtog kranier, som i Danmark blev anvendt i raceorienterede studier.

Materialet fra ekspeditionen afspejler alle tidens hierarkiske forestillinger om ulige kulturelle kompetencer. Samtidigt gav situationen anledning til over- vejelser over, hvordan kolonisationsprocessen var forløbet i resten af Grønland. Mens befolkningen på østkysten – ifølge optegnelserne fra ekspeditionen – le- gemliggjorde oprindelige inuitiske dyder, var der blandt ekspeditionsdeltagerne ret kritiske holdninger til tilstanden i det koloniserede Vestgrønland. De endnu ukoloniserede østgrønlændere repræsenterede naturfolket i sin oprindelige til- stand, mens de koloniserede vestgrønlændere befandt sig på vejen mod kultur- folkets højere stade.

Denne fremherskende forståelse af grønlænderne som et folk på vej mod den europæiske kultur kan ses i føromtalt Knud Berlins udlægning af årsagerne til,

8 Brimnes et al.: 'En ny dansk kolonihistorie', 5-6.

at den danske regering havde opretholdt et handelsmonopol i Grønland (mens handelen var frigivet både i Island og Færøerne):

Det er da forsaavidt egentlig ikke saa mærkeligt, at det er gaaet endnu langsommere med Afviklingen af Monopolet paa Grønland, naar man tager i Betragtning, at her er Tale om et Folk af en helt anden Race end Islænderne og Færingerne – et oprindeligt eskimoisk Jægerfolk, der først efterhaanden er i Færd med at tilegne sig den almindelige europæiske Kultur.⁹

Ud fra samme præmis skrev Stauning i 1930, at det danske kolonisystem: “virkelig har sikret Befolkningen Livet og Muligheden for en Udvikling, der fører Naturfolket frem til vort eget Folks højere Kultur og større Glæde ved Livet”.¹⁰ Det er en central formulering, som både udtrykker stolthed over det danske – i Staunings øjne vellykkede – koloniprojekt og markerer hierarkiet mellem naturfolk og kulturfolk.

En tilsvarende stolthed kan findes hos naturforsker og forfatter Sophie Petersen, som i bogen *Grønland i hverdag og fest* fra 1928 skrev, at “kolonisation og udforskning” af Grønland var uden sidestykke i nationernes kolonisationshistorie; og at “den har fremkaldt beundring og betydet overordentlig meget for vort omdømme”.¹¹

At den danske kolonisation var uden sidestykke er nok en overdrivelse. Der er mange paralleller til eksempelvis tysk og britisk kolonialisme i stillehavsområdet og en vis lighed med den “indirekte styreform”, som især briterne praktiserede flere steder, blandt andet i områder af Afrika. På den anden side er det klart, at det danske koloniprojekt i Grønland var præget af et kulturbevaringshensyn som gjorde det væsensforskelligt fra de mere brutale koloniprojekter. Men uanset hvordan vi vælger at definere begrebet ‘koloni’, kan der ikke være tvivl om, at den dansk-grønlandske relation er knyttet til den europæiske ekspansion og mødet mellem vestlige og ikkevestlige folk.

SKELLET MELLEML EUROPÆERE OG GRØNLÆNDERE

Kolonialismen i Grønland havde sit særlige præg, men det er uomtvisteligt, at projektet var præget af en hierarkisk forståelse af vestlige folk som avancerede kulturfolk og ikkevestlige folk som mere primitive. Den koloniale administrationslinje etablerede mere og mere formelt en klar og tydelig skillelinje mellem danske/europæere på den ene side og grønlandere på den anden side, der havde betydning på det politiske, sociale, juridiske og økonomiske plan.

⁹ Berlin: *Danmarks ret*, 149.

¹⁰ Stauning: *Min Grønlandsfærd*, 80.

¹¹ Petersen: *Grønland i hverdag og fest*, 5.

Det koloniale skel mellem danskere og grønlandere var kolossalt betydningsfuldt. Skellet var i udgangspunktet baseret på et kulturbeskyttelsesideal, der sigtede på at skærme den grønlandske kultur mod farerne ved en ureguleret kontakt med vestlige kultur. Det negative ved dette ideal var, at forskellen mellem de forskellige befolkningsgrupper blev institutionaliseret i en administrativ praksis, som skabte begrænsninger, ikke mindst for de mest virkelystne og ambitiøse grønlandere. Således pressede den grønlandske elite på for at nedbryde skellet og opnå samme rettigheder og muligheder som danskerne i henseende til eksempelvis retsstilling, uddannelse, social mobilitet, politisk indflydelse og økonomi.

Derfor fæstede mange grønlandere også entusiastisk lid til det ligestillingspotentiale, der lå i den officielle afkolonisering i 1953, da Grønland blev indlemmet i kongeriget Danmark. Som den grønlandske politiker Peter Nielsen sagde i 1953, kunne den grønlandske befolkning nu tage opgaverne op "ikke som en kolonibefolkning, men som rigets egne borgere".¹² Senere blev mange skuffede, da de oplevede, at adskillige elementer af det gamle skel bestod, trods den officielle ligestilling. I 1960'erne og 1970'erne fulgte en mobilisering omkring en grønlandsk og inuitisk identitet, som i samklang med tidens udbredte venstreorienterede imperialismekritik ønskede at gøre op med eftervirkninger af den koloniale relation.

POLITISK-IDEOLOGISK HISTORIESKRIVNING?

Historien om det danske engagement i Grønland bør ikke forenkles – hverken til en simpel fortælling om undertrykkelse og overgreb eller til et skønmaleri, der kontrafaktisk fornægter den historisk set asymmetriske og hierarkiserede relation mellem europæere og grønlandere. Der er brug for en historisk fortælling, der rummer kompleksiteten.

Om *Grønland – Den arktiske koloni* lever op til ambitionen om at levere en nuanceret fortælling, er jeg ikke den rette til at bedømme. Værket kan med rette kritiseres, men det er usagligt at hævde, at forfatterne giver "frit løb for postkolonialistisk forargelse og fordømmelse". Det er også svært at genkende Kjærgaards beskrivelse af, at alle positive effekter ved koloniseringsprocessen systematisk ignoreres af forfatterne. Helt uforståeligt bliver det, når han i sin anmeldelse hævder, at grønlanderne under kolonitiden havde status "som ligestillet nationalt mindretal". Sandheden er,

- at danske lovgivere havde bestemmelsesret over Grønland, mens grønlandere ikke var repræsenteret i de lovgivende forsamlinger;
- at grundloven ikke gjaldt (fuldt ud) i Grønland;
- at bestemmelser kunne fastsættes ved administrativ forskrift;

¹² Citeret fra Olsen: *I skyggen af kajakkerne*, 42.

- at næsten alle grønlandere stod under særlig ret, mens ikkegrønlandere stod under dansk ret;
- samt at Grønland var et lukket område, hvortil adgangen blev bestemt af den danske regering.¹³

Hvem er det da, der bøjer historien, så den tilpasser sig en bestemt politisk-ideologisk dagsorden?

LITTERATUR

Trykte kilder

- Berlin, Knud: *Danmarks Ret til Grønland, en Udredning af Grønlands, Islands og Færøernes Stilling til Norge og Danmark før og nu*, København: Nyt Nordisk Forlag. Arnold Busck, 1932.
- Bertelsen, Alfred: *Grønlandsk medicinsk Statistik og Nosografi. Undersøgelser og Erfaringer fra 30 Aars grønlandsk Lægevirksomhed*. 1 Grønlands befolkningsstatistik. Meddelelser om Grønland bd. 117-1, København: C.A. Reitzels forlag, 1935.
- Brimnes, Niels (red.): 'En ny dansk kolonihistorie'. I H.C. Gulløv (red.): *Grønland – Den arktiske koloni*, København: Gad, 2017.
- Grønlandskommissionens betænkning 2 politiske og administrative forhold*. København, 1950.
- Kjærgaard, Thorkild: 'Da Verden faldt fra hinanden. Afkoloniseringen efter Anden Verdenskrig som en geopolitisk katastrofe', *FHH. Foreningen af historielærere ved handelsgymnasiet (medlemsblad)* 67, 2018, 15-36.
- Kjærgaard, Thorkild: 'Er kolonitiden et historisk falsum?', *Tidsskriftet Grønland* 63 (4), 2015, 213-224.
- Rosing Olsen, Tupaarnaq: *I skyggen af kajakkerne. Grønlands politiske historie 1939-79*, Nuuk: Atuagkat, 2005.
- Stauning, Thorvald: *Min Grønlandsfærd*, Give: Stenberg Forlag, 1999 [1930].
- Petersen, Sophie: *Grønland i Hverdag og Fest*, København: C.A. Reitzels Forlag, 1928.

SØREN RUD
PH.D., LEKTOR
SAXO-INSTITUTTET
KØBENHAVNS UNIVERSITET
SORENRU@HUM.KU.DK

13 Se eksempelvis Berlin: *Danmarks ret*, 137 -8 og *Grønlandskommissionens betænkning* (1950), hvor følgende sætning indleder afsnittet om Grønlands stilling i statsretlig henseende: "I statsretlig henseende har Grønland i forholdet til Danmark altid indtaget stillingen som en moderlandet undergivet koloni".